

Weronika Gajda

Uniwersytet Komisji Edukacji Naukowej w Krakowie

<https://orcid.org/0009-0005-1352-5361>

w.gajda03@gmail.com

Wiktor Potoczny

Uniwersytet Komisji Edukacji Naukowej w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0003-4151-9426>

wiktor.potoczny@uken.krakow.pl

Ciemna triada osobowości rozpoznawanie emocji i empatia w populacji ogólnej i więziennej

The Dark Triad, Emotion Recognition and Empathy in Prison and General Populations

Streszczenie

Artykuł bada psychologiczne aspekty przestępczości, koncentrując się na ciemnej triadzie osobowości (narcyzm, psychopatia, makiawelizm), empatii i rozpoznawaniu emocji wśród więźniów oraz osób z populacji ogólnej. Badanie objęło 192 uczestników (102 mężczyzn, 90 kobiet), w tym 43 osadzonych w zakładzie karnym, z użyciem kwestionariuszy Parszywa Dwunastka, Skrócona Skala Ilorazu Empatii oraz Skala Inteligencji Emocjonalnej – Twarze. Wyniki nie wykazały różnic w nasileniu cech ciemnej triady, natomiast więźniowie przejawiali wyższą empatię, lecz słabszą zdolność rozpoznawania emocji. Wyniki sugerują, że empatia niekoniecznie chroni przed przestępczością, a umiejętność rozpoznawania emocji może być istotna w procesach resocjalizacyjnych.

Słowa kluczowe: ciemna triada, empatia, rozpoznawanie emocji, przestępczość, resocjalizacja

Abstract

The article examines the psychological aspects of crime, focusing on the dark triad of personality traits (narcissism, psychopathy,

Machiavellianism), empathy and emotion recognition among prisoners and the general population. The study involved 192 participants (102 men, 90 women), including 43 prison inmates, using the Dirty Dozen, Abbreviated Empathy Quotient Scale, and Emotional Intelligence Scale – Faces questionnaires. The results showed no differences in the severity of dark triad traits, while prisoners showed higher empathy but weaker emotion recognition abilities. The results suggest that empathy does not necessarily protect against crime, and that the ability to recognise emotions may be important in rehabilitation processes.

Keywords: dark triad, empathy, emotion recognition, crime, resocialization

Wstęp

Zrozumienie psychologicznych aspektów przestępczości, które mogą być przyczyną popełniania przestępstw stanowi kluczowy element badań nad profilowaniem kryminalnym i resocjalizacją więźniów. W ostatnich latach, coraz większą uwagę poświęca się ciemnej triadzie osobowości, która obejmuje trzy cechy: narcyzm, makiawelizm oraz psychopatię¹. Kolejnym interesującym zagadnieniem są potencjalne związki ciemnej triady ze zdolnością do empatii oraz możliwościami rozpoznawania emocji na podstawie wyrazu twarzy. Empatia, rozumiana jako zdolność do odczuwania i rozumienia stanów emocjonalnych innych osób oraz umiejętność identyfikacji emocji na podstawie mimiki, są kluczowe dla zdrowych relacji społecznych². Wysokie nasilenie ciemnej triady, niska empatia oraz deficyty w rozpoznawaniu emocji mogą sprzyjać zachowaniom antyspołecznym i agresywnym, co jest szczególnie istotne w kontekście populacji więziennej³, dlatego w tym artykule skupimy się na tych zmiennych.

Koncept ciemnej triady został wprowadzony przez psychologów Delroy'a Paulhusa i Kevina Williama¹ jako określenie dla tych trzech cech: narcyzmu, makiawelizmu oraz psychopatii, które są społecznie

¹ D. Paulhus, K. Williams, *The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy*, "Journal of Research in Personality" 2002, nr 36(6), s. 556-558.

² J. Zaki, K. Ochsner, *The neuroscience of empathy: Progress, pitfalls and promise*, "Nature Neuroscience" 2012, nr 15(5), s. 675-676.

³ R. Blair, *Responding to the emotions of others: Dissociating forms of empathy through the study of typical and psychiatric populations*, "Consciousness and Cognition" 2005, nr 14(4), s. 700-704.

niepożądane, ale stanowią część zmienności w obrębie osobowości człowieka. Wyróżnienie ich wynikało z ustalonego w czasie badań wniosku, że mają one tendencję do współwystępowania ze sobą w populacji ogólnej¹. Cechy te głównie uwarunkowane są genetycznie⁴, jednak obserwuje się duży wpływ środowiska na makiawelizm⁵. Nazwa „ciemna” triada wynika z jej szkodliwych właściwości społecznych – osoby o silniejszym natężeniu tych cech częściej sięgają po aspołeczne sposoby rozwiązywania problemów, mogące prowadzić do popełniania czynów zabronionych⁶. Dodatkowo osoby posiadające wysoki poziom ciemnej triady cechują się obniżonym poziomem empatii, egoizmem, tendencjami do manipulacji interpersonalnych oraz eksploatacją partnerów⁷. Poniżej zostaną bardziej szczegółowo opisane poszczególne cechy ciemnej triady.

Narcyzm jest pojęciem pochodzącym z psychologii klinicznej i oznacza utrwalony wzorec poczucia własnej wartości, a także potrzeby podziwu ze strony otoczenia⁸. Wyróżnia się dwa rodzaje narcyzmu: jawny i ukryty, które w różny sposób wpływają na funkcjonowanie jednostki⁹. Narcyzm jawny, dzięki swojej orientacji na sukces i pewności siebie, zdaje się przynosić jednostce pewne korzyści, szczególnie w kontekstach wymagających wysokiej samooceny i zdolności przywódczych¹⁰.

Pojęcie psychopatii budzi w środowisku psychiatryczno-psychologicznym pewne kontrowersje, a jej definicja nadal pozostaje kwestią sporną. Na początku wszystkie formy zaburzeń osobowości łączono z psychopatią, następnie zawężono ten termin wyłącznie do zachowań antyspołecznych¹¹. Aktualnie kierunek badań rozdzielił się na dwa nurty. Zwolennicy teorii Hare’a¹² ujmują psychopatię jako zaburzenie osobowo-

⁴ K. Petrides, P. Vernon, J. Schermer, L. Veselka, *Trait emotional intelligence and the dark triad traits of personality*, “Twin Research and Human Genetics” 2011, nr 14(1), s. 38-40.

⁵ P. Vernon, V. Villani, L. Vickers, J. Harris, *A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5*, “Personality and Individual Differences” 2008, nr 44(2), s. 448-450.

⁶ S. Kaufman, D. Yaden, E. Hyde, E. Tsukayama, *The light vs. Dark Triad of personality: Contrasting two very different profiles of human nature*, “Frontiers in Psychology” 2019⁷, nr 10, artykuł 467.

⁷ I. Pilch, *Makiawelizm a psychopatia*, „Chowanna” 2013, nr 1, s.221-226.

⁸ L. Tadorowski, *Ciemna triada a kompetencje społeczne i inteligencja emocjonalna*, Poznań 2019, s. 25-27.

⁹ P. Rose, *The happy and unhappy faces of narcissism*, “Personality and Individual Differences” 2002, nr 33(3), s. 380-382.

¹⁰ J. Miller, J. Price, B. Gentile, D. Lynam, W. Campbell, *Grandiose and Vulnerable Narcissism from the Perspective of the Interpersonal Circumplex*, “Personality and Individual Differences” 2011, nr 50(5), s. 680-682; P. Wink, *Two Faces of Narcissism*, “Journal of Personality and Social Psychology” 1991, nr 61(4), s. 590-592.

¹¹ H. Cleckley, *The mask of sanity; an attempt to reinterpret the so-called psychopathic personality*, St. Louis 1941, s. 5-12.

¹² R. Hare, *Comparison of procedures for the assessment of psychopathy*, “Journal of Consulting and Clinical Psychology” 1985, nr 53(1), s. 7-10.

ści, skupiając się na interpersonalno-afektywnych charakterystykach oraz antyspołecznym stylu życia, natomiast inni rozumieją ją jako odrębny typ temperamentu¹³. Mając to na uwadze wyróżnia się aktualnie dwa rodzaje psychopatii: subkliniczną (nie kryminalną) oraz kliniczną (kryminalną). Pierwszy rodzaj odnosi się do tzw. „psychopatów odnoszących sukces”¹⁴, czyli osób o skłonnościach do poszukiwania nowych doznań i wysokiej impulsywności, które nie przejawiają zachowań jawnie antyspołecznych. Drugi rodzaj wyróżnia się najczęściej wśród osób przebywających w zakładach karnych. Osoby te posiadają wysoki poziom impulsywności, która w połączeniu z silną potrzebą stymulacji oraz płytkością emocjonalną może być jedną z przyczyn popełniania czynów zabronionych¹⁵.

Makiawelizm to cecha osobowości, która odnosi się do skłonności oraz zdolności do manipulacji innymi dla osiągnięcia własnych celów oraz traktowania innych instrumentalnie¹⁶. Wyróżnić można dwa typy makiawelizmu: zimny, który cechuje się bezwzględny podążaniem do celu, cynizmem oraz brakiem poczucia winy. Drugim typem jest makiawelizm gorący, gdzie zdecydowanie silniejsza jest orientacja emocjonalna niż poznawcza. Oznacza to, że osoby z tym typem często poddają się wpływowi silnych emocji, takich jak gniew, frustracja czy euforia, co może prowadzić do bardziej impulsywnych i czasami nieracjonalnych działań. Działają one bardziej reaktywnie na prowokacje i sytuacje konfliktowe, kierując się emocjami w podejmowaniu decyzji¹⁷.

Empatia odgrywa również istotną rolę w determinowaniu wystąpienia zachowań przestępczych. Jak sugerują badania, osadzeni charakteryzują się niższym poziomem empatii od osób nie podejmujących się zachowań

¹³ Ł. Tanaś, E. Łuczak, *Psychopathic traits and empathy: moral decision making and complex affect expression recognition*, „Psychiatria Polska” 2021, nr 55(6), s. 1236–1240.

¹⁴ J. Hall, S. Benning, *The “Successful” Psychopath: Adaptive and Subclinical Manifestations of Psychopathy in the General Population*, [w:] C. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy*, Nowy Jork 2006, s. 459–463.

¹⁵ B. Pastwa-Wojciechowska, M. Kaźmierczak, *Między empatią a psychopatią, czyli moralni nieskuteczni czy skuteczni niemoralni*, „Nauka” 2018, nr 1, s. 110–115.

¹⁶ D. Jones, L. Paulhus, *Differentiating the Dark Triad within the interpersonal circumplex*, [w:] L. Horowitz, S. Strack (red.), *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment, and therapeutic interventions*, Nowy Jork 2011, s. 251–255.

¹⁷ S. Draheim, *Dwa typy osobowości z tendencją do manipulacji interpersonalnej w okresie dorastania a zdolność rozpoznawania mikroekspresji mimicznych*, „Czasopismo Psychologiczne” 2002, nr 8(2), s. 133–138; J. McHoskey, W. Worzel, C. Szyarto, *Machiavellianism and psychopathy*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1998, nr 74(1), s. 195–200.

antyspołecznych¹⁸. Brown¹⁹ wyłonił trzy czynniki, których wystąpienie zwiększa prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego, a są to impulsywność, słaba kontrola gniewu oraz niski poziom empatii. Warto także zauważyć, że poziom empatii różni się wśród przestępców, w zależności od poziomu inteligencji. Kryminaliści posiadający wyższy poziom inteligencji ogólnej osiągają wyższe wyniki na skali empatii w porównaniu z współwięźniami o niższym poziomie inteligencji ogólnej²⁰.

Inteligencja emocjonalna (IE) zdaje się mieć mniej istotny wpływ na zachowania antispołeczne, a jej poziom wśród przestępców jest zróżnicowany. Środowisko przestępcze nie jest jednorodne, chociażby ze względu na charakter oraz natężenie szkodliwości czynu karalnego. Megreya²¹ wykazał, że poziom IE koreluje z ciężarem przestępstwa – osoby dopuszczające się kradzieży zdają się przejawiać wyższą inteligencję emocjonalną niż mordercy. Sprawcy przestępstw na tle seksualnym zdają się cechować niskim poziomem inteligencji emocjonalnej²². Sprawcy zabójstw rodzinnych mają istotne problemy z rozumieniem emocji, za to zdają się kontrolować je lepiej niż zabójcy rabunkowi²³. Natomiast poziom inteligencji emocjonalnej u przestępców przeciwko mieniu jest przeciętny²⁴.

Ważnym aspektem inteligencji emocjonalnej, który został uwzględniony w naszych badaniach jest zdolność do rozpoznawania emocji na podstawie ekspresji mimicznych. Badania wskazują, że zdolność do rozpoznawania ekspresji mimicznej u przestępców jest zazwyczaj

¹⁸ R. Blair, *Empathy, moral development, and aggression: A cognitive neuroscience perspective*, [w:] F. Arsenio, E. Lemerise (red.), *Emotions, aggression, and morality in children: Bridging development and psychopathology*, 2010, s. 100-104; G. Domes, P. Hollerbach, K. Vohs, A. Mokros, E. Habermeyer, *Emotional Empathy and Psychopathy in offenders: an experimental study*, "Journal of Personality Disorders" 2013, nr 27(1), s. 70-74; L. Kirsch, J. Becker, *Emotional deficits in psychopathy and sexual sadism: Implications for violent and sadistic behavior*, "Clinical Psychology Review" 2007, nr 27(8), s. 905-910; T. Owen, S. Fox, *Experiences of shame and empathy in violent and non-violent young offenders*, "The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology" 2011, nr 22(4), s. 552-556.

¹⁹ S. Brown, F. Esbensen, G. Geis, *Criminology: explaining crime and its context*, "Journal of Criminal Justice" 1996, nr 24(2), s. 186-187.

²⁰ A. Heilbrun, *Cognitive models of criminal violence based upon intelligence and psychopathy levels*, "Journal of Consulting and Clinical Psychology" 1982, nr 50(4), s. 548-552.

²¹ A. Megreya, *Emotional intelligence and criminal behavior*, "Journal of Forensic Sciences" 2014, nr 60(1), s. 85-87.

²² M. Mazur, *Inteligencja emocjonalna a poziom psychopatii u sprawców przestępstw seksualnych z art. 197 Kodeksu Karnego*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny Edukacja Dla Bezpieczeństwa” 2014, nr 7, s. 308-312.

²³ S. Sitkowska, *Funkcjonowanie emocjonalne sprawców zabójstw rodzinnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2012, nr 74-75, s. 248-254.

²⁴ P. Piotrowski, B. Gulla, M. Jaskułowski, *Inteligencja emocjonalna sprawców przestępstw przeciwko mieniu*, „Czasopismo Psychologiczne” 2011, nr. 17(1), s. 223-226.

niska²⁵, a u osób dopuszczających się przestępstw z użyciem przemocy, obserwowane są zaburzenia rozpoznawania emocji²⁶.

W badaniach nad populacją ogólną wykazano, że osoby z wysokimi wynikami na skalach narcyzmu, makiawelizmu oraz psychopatii mogą cechować się niższym poziomem empatii oraz mieć trudności w identyfikacji emocji innych ludzi²⁷. Jednakże, istnieje niewiele badań, które analizują te zależności w kontekście populacji więziennej, gdzie wyższe natężenie cech ciemnej triady, niższy poziom empatii oraz gorsze rozpoznawanie emocji mogą być także potencjalnie związane z zachowaniami przestępczymi. W większości dotychczasowych analiz badano poziom opisanych cech w różnych populacjach więziennych, jednak rzadko porównywano je z populacją ogólną. Dodatkowo, zarówno badania mające na celu pomiar opisywanych zmiennych psychologicznych, jak i porównanie populacji więziennej i ogólnej pod względem ich nasilenia nie miały miejsca w kontekście polskim.

Materiały i metody

Cel i problem badań

Celem przeprowadzonego badania było sprawdzenie, czy występują różnice w nasileniu cech ciemnej triady, empatii oraz zdolności rozpoznawania emocji na podstawie ekspresji mimicznych pomiędzy osobami osadzonymi a przedstawicielami populacji ogólnej. Bardziej szczegółowa obserwacja tych różnic może przyczynić się do lepszego zrozumienia roli badanych zmiennych psychologicznych w zachowaniach antyspołecznych oraz w procesie resocjalizacji.

W szczególności podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy występują różnice w poziomie cech tzw. ciemnej triady, obejmującej makiawelizm,

²⁵ Ł. Barwiński, *Psychopathy and identification of facial emotional expressions among criminals*, "Problems of Forensic Sciences" 2014, nr 99, s. 205-210; T. Pham, P. Philippot, *Decoding of facial expression of emotion in criminal psychopaths*, "Journal of Personality Disorders" 2010, nr 24(4), s. 448-452.

²⁶ C. Garofalo, P. Velotti, G. Zavattini, D. Kosson, *Emotion dysregulation and interpersonal problems: The role of defensiveness*, "Personality and Individual Differences" 2017, nr 119, s. 98-102

²⁷ P. Jonason, L. Krause, *The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia*, "Personality and Individual Differences" 2013, nr 55(5), s. 533-535; M. Wai, N. Tiliopoulos, *The affective and cognitive empathic nature of the Dark Triad of personality*, "Personality and Individual Differences" 2012, nr 52(7), s. 796-798.

narcyzm i psychopatię, pomiędzy przestępcami a osobami niekaranymi. Kolejnym zagadnieniem badawczym było ustalenie, czy przestępców cechuje niższy poziom empatii w porównaniu z przedstawicielami populacji ogólnej, a także czy wykazują oni trudności w rozpoznawaniu emocji na podstawie ekspresji mimicznych twarzy.

W oparciu o powyższe pytania badawcze sformułowano następującą hipotezę: założono, że osoby skazane za przestępstwa będą charakteryzować się wyższym poziomem cech ciemnej triady niż osoby z populacji ogólnej. Ponadto przewidywano, że przestępcy będą wykazywać niższy poziom empatii oraz gorsze umiejętności rozpoznawania emocji podstawowych na podstawie ekspresji mimicznych w porównaniu z osobami niekaranymi.

Narzędzia badawcze

Do pomiaru natężenia cech ciemnej triady użyto testu Parszywa Dwunastka (*The Dirty Dozen*) autorstwa Jonasona i Webstera²⁸, w polskiej adaptacji Czarnej, Jonasona, Dufnera i Kossowskiej²⁹. Kwestionariusz zawiera 12 stwierdzeń, 4 dla każdej podskali. Odpowiedzi przedstawione są za pomocą 5-cio stopniowej skali Likerta, rosnąco określonych etykiet „wcale nieprawdziwe”, „trochę”, „średnio”, „bardzo”, „skrajnie prawdziwe”. Osoba badana proszona jest o ustosunkowanie się do każdego zdania. Wynik określany jest za sprawą sumy wyników dla każdej ze skal. Wysokie wyniki dla poszczególnych podskal oznaczają wysokie nasilenie cech ciemnej triady.

W celu zmierzenia ilorazu empatii użyto Skróconą Skalę Ilorazu Empatii (SSIE) autorstwa Wakabayashi i wsp.³⁰, autorką polskiej adaptacji jest K. Jankowiak-Siuda³¹. Kwestionariusz składa się z 22 zdań określających sposób zachowania się jednostki względem innych. Osoba badana ma za zadanie określić czy zgadza się, czy nie z wybranym stwierdzeniem,

²⁸ P. Jonason, G. Webster, *The dirty dozen: A concise measure of the dark triad*, „Psychological Assessment” 2010, nr 22, s. 421–425

²⁹ A. Czarna, P. Jonason, M. Dufner, M. Kossowska, *The Dirty Dozen Scale: Validation of a Polish version and extension of the nomological net*, „Frontiers in Psychology” 2016, nr 7, 0045.

³⁰ A. Wakabayashi, S. Baron-Cohen, S. Wheelwright, N. Goldenfeld, J. Delaney, D. Fine, R. Smith, L. Weil, *Development of short forms of the Empathy Quotient (EQ-Short) and the Systemizing Quotient (SQ-Short)*, „Personality and Individual Differences” 2006, nr 41(5), s. 931–935.

³¹ K. Jankowiak-Siuda, J. Kantor-Martynuska, A. Siwy-Hudowska, M. Śmieja, M. Dobrołowicz-Konkol, I. Zaraś-Wieczorek, A. Siedler, *Psychometric properties of the Polish adaptation of short form of the Empathy Quotient (EQ-Short)*, „Psychiatria Polska” 2017, nr 51(4), s. 721726.

wybierając jedną z czterech odpowiedzi („zdecydowanie tak”, „raczej tak”, „raczej nie”, „zdecydowanie nie”). Badania wersji oryginalnej wskazują na wysoką zgodność wewnętrzną ($\alpha = 0.88$). Polska adaptacja uzyskała w badaniach satysfakcjonujący współczynnik zgodności wewnętrznej α -Cronbacha = 0,783³².

Aby ustalić stopień rozwinięcia zdolności rozpoznawania ekspresji mimicznych emocji posłużono się Skalą Inteligencji Emocjonalnej – Twarze (SIE-T), opublikowaną w 2005 roku przez polski zespół specjalizujący się w badaniu inteligencji emocjonalnej: Matczak, Piekarska i Studniarek³³. Kwestionariusz składa się z 18 fotografii, których połowa przedstawia twarz kobiety, a druga mężczyzny. Każda z nich wyraża dany stan emocjonalnych: osiem pozytywnych i dziesięć negatywnych. Badany ma za zadanie określić czy dana fotografia przedstawia daną emocję, wybierając jedną z następujących odpowiedzi: „wyraża”, „trudno powiedzieć”, „nie wyraża”. Badania wskazują, że test SIE-T charakteryzuje się wysoką rzetelnością ($\alpha > 0.80$).

Uczestnicy badania

W badaniu wzięło udział 192 dorosłe osoby, w tym 90 kobiet w wieku od 18 do 53 lat ($M = 28,4$; $SD = 10,2$) oraz 102 mężczyzn, w tym 59 z populacji ogólnej w wieku od 18 do 70 lat ($M = 31,6$; $SD = 11,3$). W grupie mężczyzn zbadano również 43 osadzonych w Oddziale Wewnętrznym Zakładu Karnego Tarnów w Tarnowie-Mościcach, przebywających na oddziale typu półotwartego przeznaczonego dla recydywistów penitencjarnych, w wieku od 18 do 57 lat ($M = 38,1$; $SD = 9,6$). Recydywa, rozumiana jako wielokrotność skazań, nie została objęta pogłębioną analizą w niniejszym badaniu ze względu na brak dostępu do zweryfikowanych danych rejestrowych. Informacje dotyczące uprzednich skazań pochodziły z kwestionariusza samoopisowego, co wiąże się z ryzykiem wystąpienia błędów deklaracyjnych oraz potencjalnych zniekształceń wynikających z subiektywnego charakteru odpowiedzi. Dodatkowe zmienne socjodemograficzne osób uwzględnionych w analizach zostały przedstawione w Tabeli 1.

³² K. Jankowiak-Siuda i wsp. *Psychometric properties...* s. 722.

³³ A. Matczak, J. Piekarska, E. Studniarek, *Skala Inteligencji Emocjonalnej – Twarze*, Warszawa, 2005.

Na przeprowadzenie badań w zakładzie karnym otrzymano zgodę Rektora-Komendanta Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości nr SWWS.4504.2023.

Tabela 1. Dodatkowe zmienne socjodemograficzne w badanej populacji mężczyzn

Badana cecha		Ogółem	
		N	%
Grupa	Populacja ogólna (mężczyźni)	59	57,8
	Osadzeni w zakładzie karnym	43	42,2
Wykształcenie	podstawowe	17	16,8
	zasadnicze zawodowe	12	11,9
	średnie zawodowe	11	10,9
	średnie ogólne	20	19,8
	policealne/pomaturalne	7	6,9
	wyższe licencjackie	12	11,9
	wyższe magisterskie	18	17,8
	doktorat/studia podyplomowe	4	4
Miejsce zamieszkania	wieś	19	18,8
	miasto do 49 tys.	12	11,9
	miasto od 50 do 199 tys.	7	6,9
	miasto od 200 do 499 tys.	3	3
	miasto powyżej 500 tys.	60	59,4
Charakter przestępstwa (w grupie osadzonych $N = 43$)	Przeciwno mieniu	22	51,2
	Przeciwno zdrowiu i życiu	21	48,8

Analizy

Analizy wykonano przy pomocy pakietu statystycznego jamovi 2.3.21. W celu sprawdzenia różnic między grupami wykonano testy U Manna-Whitneya oraz t Studenta. W związku z tym, że w populacji osób osadzonych badano wyłącznie mężczyzn, w dalszych analizach ich wyniki porównywane są tylko z rezultatami otrzymanymi przez mężczyzn z populacji ogólnej.

W celu estymacji odpowiedniej wielkości próby wykonano analizę mocy testu a priori oraz sprawdzono moc testu w przedstawianej analizie (post hoc). Wyniki zaprezentowano w tabelach 2 i 3.

Tabela 2. Wyniki analizy mocy testu a priori

Minimalna szacowana liczebność Grupy 1 (populacja ogólna)	Minimalna szacowana liczebność Grupa 2 (osadzeni)	Szacowana wielkość efektu	Minimalna zakładana moc testu	α
60	44	0,500	0,800	0,050

Tabela 3. Wyniki analizy mocy testu post hoc

Moc testu	Grupa 1 (populacja ogólna)	Grupa 2 (osadzeni)	Szacowana wielkość efektu	α
0,797	59	43	0,500	0,050

Wyniki analizy mocy testu post hoc (0,797) są zbliżone do szacowanej minimalnej liczebności próby. W związku z tym, uznano, że wyniki ze zbadanej próby są odpowiednie do weryfikacji postawionych hipotez.

Wyniki

W celu odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące różnic w nasileniu poszczególnych cech ciemnej triady w badanych grupach wykorzystano nieparametryczny test *U* Manna-Whitneya. Sprawdzone założenia wykonanego testu, zaobserwowano brak rozkładów normalnych zmiennych zależnych w teście Shapiro-Wilka (W od 0,879 do 0,966; p od $< 0,001$ do 0,01). Porównano również wyniki więźniów z wynikami mężczyzn z populacji ogólnej pod względem wyniku ogólnego ciemnej triady. Sprawdzone założenia wykonanego testu, zaobserwowano brak rozkładów normalnych zmiennych zależnych w teście Shapiro-Wilka ($W = 0,956$; $p = 0,002$). Zaobserwowano brak rozkładów normalnych, w związku z tym wykonano nieparametryczny test *U* Manna-Whitneya. Otrzymane rezultaty przedstawiono w tabeli 4 i 5.

Tabela 4. Porównanie nasilenia poszczególnych cech ciemnej triady u mężczyzn w populacji ogólnej oraz osadzonych w zakładzie karnym

	Mężczyźni – populacja ogólna M (SD)	Mężczyźni – zakład karny M (SD)	U	p	r_g Glassa
Narcyzm	10,08 (4)	8,74 (3,83)	1025	0,098	0,19
Psychopatia	7,76 (3,22)	7,58 (3,4)	1195	0,615	0,06
Makiawelizm	8,10 (3,90)	7,88 (3,86)	1230	0,795	0,03

Otrzymane rezultaty wskazują na brak istotnych statystycznie różnic w nasileniu cech ciemnej triady w badanych grupach. Osoby osadzone w zakładzie nie posiadają wyższego poziomu narcyzmu, psychopatii oraz makiawelizmu w porównaniu z osobami w populacji ogólnej. Rangowy współczynnik korelacji dwuseryjnej Glassa, mówiący o wielkości efektu w teście U, wskazuje jedynie na występowanie pewnych różnic w przypadku narcyzmu ($r_g = 0,19$) w porównywanych grupach. W przypadku psychopatii i makiawelizmu różnice są bardzo słabe (wielkość efektu bliska 0).

Tabela 5. Porównanie ogólnego wyniku ciemnej triady u mężczyzn w populacji ogólnej oraz osadzonych w zakładzie karnym

	Mężczyźni – populacja ogólna $M (SD)$	Mężczyźni – zakład karny $M (SD)$	U	p	r_g Glassa
Ciemna triada	25,9 (8,76)	24,2 (9,18)	1123	0,323	0,115

Otrzymane rezultaty wskazują na brak istotnych statystycznie różnic w ogólnym nasileniu ciemnej triady w badanych grupach. Osoby osadzone w zakładzie nie posiadają wyższego poziomu ciemnej triady w porównaniu z osobami w populacji ogólnej. Takie rezultaty nie pozwalają na pozytywne zweryfikowanie hipotezy dotyczącej posiadania wyższego wyższy poziom ciemnej triady w populacji więziennej.

W celu odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące różnic w empatii w badanych grupach wykorzystano parametryczny test t Studenta. Sprawdzono założenia wykonanego testu. Porównywane grupy okazały się równoliczne a rozkład zmiennej zależnej (SSIE) zbliżony do normalnego ($W = 987; p = 0,441$). Otrzymane rezultaty przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6. Porównanie empatii u mężczyzn w populacji ogólnej oraz osadzonych w zakładzie karnym

	Mężczyźni – populacja ogólna $M (SD)$	Mężczyźni – zakład karny $M (SD)$	t	p	d Cohena
Empatia (SSIE)	22,7 (7,01)	28,1 (6,59)	1025	< 0,001	- 0,794

Przedstawione w tabeli 4 wyniki wskazują na występowanie istotnych statystycznie różnic w empatii pomiędzy mężczyznami w populacji ogólnej a osadzonymi w zakładzie karnym. Wielkość efektu wyrażona poprzez współczynnik d Cohena wskazuje na duże różnice międzygrupowe. Osoby

osadzone w zakładzie karnym cechuje wyższy poziom empatii w porównaniu z osobami z populacji ogólnej. Takie rezultaty nie dały podstawy do pozytywnego zweryfikowania hipotezy mówiącej o niższym poziomie empatii w populacji więziennej.

W celu odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące różnic w poziomie zdolności rozpoznawania emocji na podstawie ekspresji mimicznych w badanych grupach wykorzystano nieparametryczny test *U* Manna-Whitneya. Sprawdzono założenia wykonanego testu, zaobserwowano brak rozkładów normalnych zmiennych zależnych w teście Shapiro-Wilka ($W = 0,947; p = < 0,001$). Otrzymane rezultaty przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7. Porównanie zdolności rozpoznawania ekspresji mimicznych emocji podstawowych u mężczyzn w populacji ogólnej oraz osadzonych w zakładzie karnym

	Mężczyźni – populacja ogólna <i>M (SD)</i>	Mężczyźni – zakład karny <i>M (SD)</i>	<i>U</i>	<i>p</i>	<i>rg</i> Glassa
Zdolność rozpoznawania ekspresji mimicznych emocji podstawowych (SIE-T)	66,3 (12,1)	63,2 (11,1)	1038	0,059	0,182

Otrzymane rezultaty wskazują na to, że osoby osadzone w zakładzie karnym gorzej radzą sobie z rozpoznawaniem emocji w porównaniu z mężczyznami w populacji ogólnej. Biorąc pod uwagę wartość *p* zbliżoną do poziomu istotności ($p = 0,059$) oraz wielkość efektu wskazującą na występowanie umiarkowanych różnic międzygrupowych (*rg* Glassa = 0,182) otrzymany wynik możemy uznać za istotny na poziomie tendencji statystycznej. Takie rezultaty dały podstawy do pozytywnego zweryfikowania hipotezy mającej wskazywać na gorzej rozwiniętą umiejętność rozpoznawania emocji podstawowych za pomocą ekspresji mimicznych w populacji więziennej.

Dyskusja

Przeprowadzone badanie, ma charakter wstępny i eksploracyjny oraz jest jednym z pierwszych, które bada cechy ciemnej triady, empatię oraz zdolność do rozpoznawania ekspresji mimicznych u więźniów w populacji

polskiej i porównuje je do populacji ogólnej. W analizach sprawdzano, czy występują różnice w nasileniu tych cech i zdolności w badanych populacjach.

Hipoteza zakładająca, że osadzeni posiadają wyższe natężenie cech ciemnej triady nie została potwierdzona. Wyniki wskazały na brak występowania istotnych różnic. Rezultaty te mogą wydawać się zaskakujące, ale dają się uzasadnić na kilka sposobów. Cechy ciemnej triady, takie jak narcyzm, makiawelizm i psychopatia, są rozproszone w całej populacji i nie są wyłącznie domeną osób zaangażowanych w działania przestępcze³⁴. To sugeruje, że wysoki poziom tych cech może występować również w populacji ogólnej, a nie tylko wśród więźniów.

Dodatkowo, wcześniejsze badania pokazują, że cechy ciemnej triady mogą być adaptacyjne w pewnych kontekstach społecznych, takich jak biznes czy polityka, gdzie mogą prowadzić do sukcesu zawodowego³⁵. W związku z tym, osoby z wysokim natężeniem tych cech mogą znajdować się w różnych środowiskach. Istotną rolę mogą odgrywać także procesy selekcji i filtracji w systemie sprawiedliwości, bowiem nie wszyscy przestępcy zostają schwytani i osądzeni, co oznacza, że niektórzy mężczyźni z wysokimi cechami ciemnej triady mogą unikać kary i pozostawać w populacji ogólnej³⁶.

Kolejnym istotnym czynnikiem wyjaśniającym otrzymane wyniki może być sposób manifestowania tych cech w różnych kontekstach. W populacji ogólnej, cechy ciemnej triady mogą być bardziej zamaskowane i subtelne, podczas gdy w populacji więziennej mogą być bardziej jawne i ekstremalne. Może to prowadzić do mylnego przekonania, że te cechy są bardziej powszechne w populacji więziennej, podczas gdy w rzeczywistości mogą być równie obecne w populacji ogólnej, ale manifestują się w inny sposób³⁷.

Uzyskane rezultaty mogą również sugerować, że inne czynniki, takie jak środowisko społeczne, doświadczenia życiowe czy kontekst sytuacyjny, odgrywają kluczową rolę w dokonywaniu zachowań przestępczych,

³⁴ D. Jones, L. Paulhus, *Introducing the Short Dark Triad (SD3): A brief measure of dark personality traits*, "Assessment" 2014, nr 21(1), s. 30-32.

³⁵ D. Jones, L. Paulhus, *Introducing the Short Dark Triad...*, s. 36.

³⁶ Y. Gao, A. Raine, *Successful and unsuccessful psychopaths: A neurobiological model*, "Behavioral Sciences & the Law" 2010, nr 28, s. 198.

³⁷ A. Furnham, S. Richards, D. Paulhus, *The dark triad of personality: A 10 year review*, "Social and Personality Psychology Compass" 2013, nr 7(3), s. 202-203; S. Spain, P. Harms, J. LeBreton, *The dark side of personality at work*, "Journal of Organizational Behavior" 2014, nr 35(S1), s. 44-45.

a nie tylko same cechy osobowości³⁸. To podkreśla znaczenie zrozumienia złożonej interakcji między cechami osobowości a czynnikami zewnętrznymi w analizie przyczyn przestępczości.

Hipoteza zakładająca, że przestępców cechuje niższy poziom empatii w porównaniu z przedstawicielami populacji ogólnej także nie została potwierdzona. Dodatkowo zaskakującym wynikiem jest uzyskanie przez mężczyzn z populacji więziennej istotnie wyższego wyniku na skali ilorazu empatii od mężczyzn z populacji ogólnej. Wyniki te mogą mieć kilka wytłumaczeń. Po pierwsze, istnieje możliwość, że więźniowie, zwłaszcza ci zaangażowani w programy resocjalizacyjne, mogą rozwijać wyższy poziom empatii w wyniku uczestnictwa w terapii i programach resocjalizacyjnych. W wielu zakładach karnych programy te koncentrują się właśnie na rozwijaniu umiejętności interpersonalnych i empatycznych jako części procesu resocjalizacji, co może prowadzić do wyższych wyników na skali ilorazu empatii w porównaniu do populacji ogólnej, która nie przechodzi takich specjalistycznych interwencji³⁹. W przedstawionym badaniu brali udział osadzeni z zakładu typu półotwartego dla recydywistów. W związku z tym, jest to grupa, która mogła być wielokrotnie poddawana procedurom resocjalizującym.

Kolejną istotną kwestią, wyjaśniającą wyższy poziom empatii u osadzonych jest to, że mężczyźni w populacji więziennej mogą wykazywać wyższy poziom empatii wobec innych więźniów. Takie działania możemy interpretować jako strategię adaptacji się do nowych warunków. Życie w środowisku więziennym może wymagać rozwijania umiejętności społecznych i emocjonalnych, aby nawiązywać relacje i unikać konfliktów, co może skutkować wyższymi wynikami na skali empatii⁴⁰.

Istnieje także możliwość, że więźniowie rzeczywiście posiadali wyższy początkowy poziom empatii. Takie osoby mogą być bardziej podatne na wpływ i manipulację przez innych, co może prowadzić do ich zaangażowania w działalność przestępczą, często w wyniku presji grupowej lub wpływu bardziej dominujących jednostek⁴¹. W takim przypadku osoby

³⁸ D. Farrington, *Childhood origins of antisocial behavior*, "Clinical Psychology and Psychotherapy" 2005, nr 12(3), s. 180-182.

³⁹ D. Jolliffe, D. Farrington, *A meta-analytic investigation of the relationship between empathy and offending*, "Aggression and Violent Behavior" 2007, nr 12(5), s. 548-550.

⁴⁰ C. Haney, *The psychological impact of incarceration: Implications for post-prison adjustment*, "Prison Journal" 2001, nr 81(3), s. 355-357.

⁴¹ M. Van Langen, I. Wissink, E. Van Vugt, T. Van der Stouwe, G. Stams, *The relation between empathy and offending: A meta-analysis*, "Aggression and Violent Behavior" 2014, nr 19(2), s. 182-184.

te mogłyby trafiać do systemu więziennego pomimo ich względnie wysokiego poziomu empatii.

Kolejnym czynnikiem może być różnorodność sposobów, w jakie empatia jest mierzona i manifestowana. Populacja więzienna mogła rozwijać specyficzne formy empatii, takie jak empatia afektywna, która polega w reagowaniu emocjonalnym na uczucia innych, ale mogą oni mieć deficyty w empatii poznawczej, która dotyczy zrozumienia stanów emocjonalnych innych osób⁴². To zróżnicowanie mogło wpłynąć na wyniki badań, wskazują na wyższy poziom empatii ogólnej w populacji więziennej. W przyszłych badaniach należy zastosować dodatkowe metody pozwalające bardziej szczegółowo określić poziom i rodzaj empatii u osadzonych. Zrozumienie tych niuansów może pomóc w opracowywaniu bardziej skutecznych strategii resocjalizacyjnych w zakładach karnych oraz programów prewencyjnych w populacji ogólnej.

Hipoteza postulująca stwierdzenie, że przestępcy gorzej rozpoznają emocje podstawowe za pomocą ekspresji mimicznych niż przedstawiciele populacji ogólnej została potwierdzona. Wynik ten jest zgodny z wcześniejszymi badaniami, które również wykazały deficyty w zdolności rozpoznawania emocji u osób z tendencjami przestępczymi⁴³. Dotychczasowe badania prowadzone w tym temacie wykazały, że przestępcy mają trudności z rozpoznawaniem emocji, szczególnie tych związanych z lękiem i smutkiem, co może przyczyniać się do ich niezdolności w afektywnym reagowaniu na sygnały społeczne.

Poprzednie badania wykazały, że osoby z wysokim natężeniem cech ciemnej triady, takich jak psychopatia, mogą mieć specyficzne deficyty w przetwarzaniu emocjonalnym⁴⁴. Zmniejszona zdolność do rozpoznawania emocji może być również związana z problemami w regulacji emocji, co może prowadzić do zwiększonej agresji i zachowań antyspołecznych⁴⁵.

Ponadto badania pokazują, że deficyty w rozpoznawaniu emocji mogą mieć istotne konsekwencje dla funkcjonowania społecznego przestępców. Ograniczona zdolność do rozpoznawania emocji innych osób może

⁴² M. Davis, *Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multi-dimensional approach*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1983, nr 44, s. 116-118.

⁴³ A. Book, V. Quinsey, D. Langford, *Psychopathy and the perception of affective and neutral stimuli*, "Journal of Research in Personality" 2007, nr 41(3), s. 668-670; D. Kosson, Y. Suchy, A. Mayer, J. Libby, *Facial affect recognition in criminal psychopaths*, "Emotion" 2002, nr 2(4), s. 400-403.

⁴⁴ A. Marsh, R. Blair, *Deficits in facial affect recognition among antisocial populations: A meta-analysis*, "Neuroscience & Biobehavioral Reviews" 2008, nr 32(3), s. 457-459.

⁴⁵ M. Brook, D. Kosson, *Impaired cognitive empathy in criminal psychopathy: Evidence from a laboratory measure of empathic accuracy*, "Journal of Abnormal Psychology" 2013, nr 122(1), s. 160-162.

utrudniać tworzenie i utrzymanie zdrowych relacji interpersonalnych, co jest kluczowym elementem resocjalizacji⁴⁶. Z tego względu, programy terapeutyczne skierowane do przestępców powinny uwzględniać interwencje mające na celu poprawę zdolności rozpoznawania i reagowania na emocje innych osób.

Przeprowadzone badanie jest jednym z pierwszych, które mierzy cechy ciemnej triady, empatię oraz zdolność do rozpoznawania ekspresji mimicznych u więźniów w populacji polskiej w porównaniu do populacji ogólnej. Przeprowadzone analizy rzucają nowe światło na złożoność zjawisk psychologicznych występujących w różnych kontekstach społecznych i pokazują, jak różne czynniki mogą wpływać na manifestację cech osobowości oraz umiejętności emocjonalne. Otrzymane wyniki podkreślają potrzebę dalszych badań nad złożonością zjawisk psychologicznych w różnych kontekstach społecznych oraz konieczność opracowywania skutecznych strategii resocjalizacyjnych i programów prewencyjnych. Zrozumienie interakcji między cechami osobowości a czynnikami zewnętrznymi jest kluczowe dla efektywnego przeciwdziałania przestępczości i wspierania zdrowych relacji społecznych.

Ze względu na eksploracyjny charakter badanie posiada także pewne ograniczenia, które należy uwzględnić przy interpretacji wyników. Próba badawcza była stosunkowo mała, co może wpływać na ogólną siłę statystyczną i uogólnienie wyników. Dodatkowo badanie obejmowało wyłącznie mężczyzn, co ogranicza możliwość ekstrapolacji wyników na populację kobiet. Ponadto, różnorodność kontekstów więziennych oraz różnice w systemach resocjalizacji mogą wpływać na wyniki, co wymaga dalszych badań w różnych warunkach.

Wartym dalszej analizy zagadnieniem jest również wpływ wielokrotności skazań (recydywy) na uzyskane wyniki, a także znaczenie długości i rodzaju oddziaływań resocjalizacyjnych stosowanych wobec skazanych. Można przypuszczać, że powtarzalność kontaktu z systemem penitencjarnym różnicuje przebieg procesów adaptacyjnych oraz skuteczność podejmowanych interwencji, zarówno poprzez kumulację czynników ryzyka, jak i zróżnicowaną ekspozycję na programy korekcyjne. Uwzględnienie tych zmiennych w przyszłych badaniach pozwoliłoby na pełniejszą

⁴⁶ M. Dadds, Y. Perry, D. Hawes, S. Merz, A. Riddell, D. Haines, E. Solak, A. Abeygunawardane, *Attention to the eyes and fear-recognition deficits in child psychopathy*, "British Journal of Psychiatry" 2006, nr 189(3), s. 280–281; M. Dolan, R. Fullam, *Theory of mind and mentalizing ability in antisocial personality disorders with and without psychopathy*, "Psychological Medicine" 2004, nr 34(6), s. 1098–1099.

interpretację otrzymanych rezultatów oraz lepsze zrozumienie mechanizmów warunkujących efektywność resocjalizacji.

W przyszłych badaniach planuje się zwiększenie liczebności próby oraz włączenie kobiet, aby uzyskać bardziej reprezentatywne dane. Ponadto, warto przeprowadzić badania longitudinalne, które pozwolą na śledzenie zmian w cechach osobowości i umiejętnościach emocjonalnych w czasie, zarówno w populacji więziennej, jak i ogólnej. Dalsze badania mogłyby również obejmować analizę wpływu różnych programów resocjalizacyjnych na rozwój empatii i zdolności do rozpoznawania emocji, co mogłoby dostarczyć cennych wskazówek dla praktyków zajmujących się resocjalizacją. Wreszcie, konieczne jest uwzględnienie różnorodnych kontekstów społecznych i kulturowych, aby lepiej zrozumieć złożoność interakcji między cechami osobowości a czynnikami zewnętrznymi w różnych populacjach.

Bibliografia

- Barwiński Ł., *Psychopathy and identification of facial emotional expressions among criminals*, "Problems of Forensic Sciences" 2014, nr 99.
- Blair R., *Responding to the emotions of others: Dissociating forms of empathy through the study of typical and psychiatric populations*, "Consciousness and Cognition" 2005, nr 14(4).
- Blair R., *Empathy, moral development, and aggression: A cognitive neuroscience perspective*, [w:] F. Arsenio, E. Lemerise (red.), *Emotions, aggression, and morality in children: Bridging development and psychopathology*, 2010.
- Book A., Quinsey V., Langford D., *Psychopathy and the perception of affective and neutral stimuli*, "Journal of Research in Personality" 2007, nr 41(3).
- Brook M., Kosson D., *Impaired cognitive empathy in criminal psychopathy: Evidence from a laboratory measure of empathic accuracy*, "Journal of Abnormal Psychology" 2013, nr 122(1).
- Brown S., Esbensen F., Geis G., *Criminology: explaining crime and its context*, "Journal of Criminal Justice" 1996, nr 24(2).
- Cleckley H., *The mask of sanity; an attempt to reinterpret the so-called psychopathic personality*, St. Louis 1941.
- Czarna A., Jonason P., Dufner M., Kossowska M., *The Dirty Dozen Scale: Validation of a Polish version and extension of the nomological net*, "Frontiers in Psychology" 2016, nr 7.
- Dadds M., Perry Y., Hawes D., Merz S., Riddell A., Haines D., Solak E., Abeygunawardane A., *Attention to the eyes and fear-recognition deficits in child psychopathy*, "British Journal of Psychiatry" 2006, nr 189(3).
- Davis M., *Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multi-dimensional approach*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1983, nr 44.
- Dolan M., Fullam R., *Theory of mind and mentalizing ability in antisocial personality disorders with and without psychopathy*, "Psychological Medicine" 2004, nr 34(6).
- Domes G., Hollerbach P., Vohs K., Mokros A., Habermeyer E., *Emotional Empathy and Psychopathy in offenders: an experimental study*, "Journal of Personality Disorders" 2013, nr 27(1).
- Draheim S., *Dwa typy osobowości z tendencją do manipulacji interpersonalnej w okresie dorastania a zdolność rozpoznawania mikroekspresji mimicznych*, "Czasopismo Psychologiczne" 2002, nr 8(2).
- Farrington D., *Childhood origins of antisocial behavior*, "Clinical Psychology and Psychotherapy" 2005, nr 12(3).
- Furnham A., Richards S., Paulhus D., *The dark triad of personality: A 10 year review*, "Social and Personality Psychology Compass" 2013, nr 7(3).

- Gao Y., Raine A., *Successful and unsuccessful psychopaths: A neurobiological model*, "Behavioral Sciences & the Law" 2010, nr 28.
- Garofalo C., Velotti P., Zavattini G., Kosson D., *Emotion dysregulation and interpersonal problems: The role of defensiveness*, "Personality and Individual Differences" 2017, nr 119.
- Hall J., Benning S., *The "Successful" Psychopath: Adaptive and Subclinical Manifestations of Psychopathy in the General Population*, [w:] C. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy*, Nowy Jork 2006.
- Haney C., *The psychological impact of incarceration: Implications for post-prison adjustment*, "Prison Journal" 2001, nr 81(3).
- Hare R., *Comparison of procedures for the assessment of psychopathy*, "Journal of Consulting and Clinical Psychology" 1985, nr 53(1).
- Heilbrun A., *Cognitive models of criminal violence based upon intelligence and psychopathy levels*, "Journal of Consulting and Clinical Psychology" 1982, nr 50(4).
- Jankowiak-Siuda K., Kantor-Martynuska J., Siwy-Hudowska A., Śmieja M., Dobrowicz-Konkol M., Zaraś-Wieczorek I., Siedler A., *Psychometric properties of the Polish adaptation of short form of the Empathy Quotient (EQ-Short)*, "Psychiatria Polska" 2017, nr 51(4).
- Jolliffe D., Farrington D., *A meta-analytic investigation of the relationship between empathy and offending*, "Aggression and Violent Behavior" 2007, nr 12(5).
- Jonason P., Krause L., *The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia*, "Personality and Individual Differences" 2013, nr 55(5).
- Jonason P., Webster G., *The dirty dozen: A concise measure of the dark triad*, "Psychological Assessment" 2010, nr 22.
- Jones D., Paulhus L., *Introducing the Short Dark Triad (SD3): A brief measure of dark personality traits*, "Assessment" 2014, nr 21(1).
- Jones D., Paulhus L., *Differentiating the Dark Triad within the interpersonal circumplex*, [w:] L. Horowitz, S. Strack (red.), *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment, and therapeutic interventions*, Nowy Jork 2011.
- Kaufman S., Yaden D., Hyde E., Tsukayama E., *The light vs. Dark Triad of personality: Contrasting two very different profiles of human nature*, "Frontiers in Psychology" 2019, nr 10.
- Kirsch L., Becker J., *Emotional deficits in psychopathy and sexual sadism: Implications for violent and sadistic behavior*, "Clinical Psychology Review" 2007, nr 27(8).
- Kosson D., Suchy Y., Mayer A., Libby J., *Facial affect recognition in criminal psychopaths*, "Emotion" 2002, nr 2(4).
- Marsh A., Blair R., *Deficits in facial affect recognition among antisocial populations: A meta-analysis*, "Neuroscience & Biobehavioral Reviews" 2008, nr 32(3).

- Matczak A., Piekarska J., Studniarek E., *Skala Inteligencji Emocjonalnej – Twarze*, Warszawa, 2005.
- Mazur M., *Inteligencja emocjonalna a poziom psychopatii u sprawców przestępstw seksualnych z art. 197 Kodeksu Karnego*, “Przegląd Naukowo-Metodyczny Edukacja Dla Bezpieczeństwa” 2014, nr 7.
- McHoskey J., Worzel W., Szyarto C., *Machiavellianism and psychopathy*, “Journal of Personality and Social Psychology” 1998, nr 74(1).
- Megreya A., *Emotional intelligence and criminal behavior*, “Journal of Forensic Sciences” 2014, nr 60(1).
- Miller J., Price J., Gentile B., Lynam D., Campbell W., *Grandiose and Vulnerable Narcissism from the Perspective of the Interpersonal Circumplex*, “Personality and Individual Differences” 2011, nr 50(5).
- Owen T., Fox S., *Experiences of shame and empathy in violent and non-violent young offenders*, “The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology” 2011, nr 22(4).
- Pastwa-Wojciechowska B., Kaźmierczak M., *Między empatią a psychopatią, czyli moralni nieskuteczni czy skuteczni niemoralni*, “Nauka” 2018, nr 1.
- Paulhus D., Williams, K., *The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy*, “Journal of Research in Personality” 2002, nr 36(6).
- Petrides K., Vernon P., Schermer J., Veselka L., *Trait emotional intelligence and the dark triad traits of personality*, “Twin Research and Human Genetics” 2011, nr 14(1).
- Pham T., Philippot P., *Decoding of facial expression of emotion in criminal psychopaths*, “Journal of Personality Disorders” 2010, nr 24(4).
- Pilch I., *Makiawelizm a psychopatia*, “Chowanna” 2013, nr 1.
- Piotrowski P., Gulla B., Jaskułowski M., *Inteligencja emocjonalna sprawców przestępstw przeciwko mieniu*, “Czasopismo Psychologiczne” 2011, nr. 17(1).
- Rose P., *The happy and unhappy faces of narcissism*, “Personality and Individual Differences” 2002, nr 33(3).
- Sitkowska S., *Funkcjonowanie emocjonalne sprawców zabójstw rodzinnych*, “Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2012, nr 74-75.
- Spain S., Harms P., LeBreton J., *The dark side of personality at work*, “Journal of Organizational Behavior” 2014, nr 35(S1).
- Tadorowski L., *Ciemna triada a kompetencje społeczne i inteligencja emocjonalna*, Poznań 2019.
- Tanaś Ł., Łuczak E., *Psychopathic traits and empathy: moral decision making and complex affect expression recognition*, „Psychiatria Polska” 2021, nr 55(6).
- Van Langen M., Wissink I., Van Vugt E., Van der Stouwe T., Stams G., *The relation between empathy and offending: A meta-analysis*, “Aggression and Violent Behavior” 2014, nr 19(2).

- Vernon P., Villani V., Vickers L., Harris J., *A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5*, "Personality and Individual Differences" 2008, nr 44(2).
- Wai M., Tiliopoulos N., *The affective and cognitive empathic nature of the Dark Triad of personality*, "Personality and Individual Differences" 2012, nr 52(7).
- Wakabayashi A., Baron-Cohen S., Wheelwright S., Goldenfeld N., Delaney J., Fine D., Smith R., Weil L., *Development of short forms of the Empathy Quotient (EQ-Short) and the Systemizing Quotient (SQ-Short)*, "Personality and Individual Differences" 2006, nr 41(5).
- Wink P., *Two Faces of Narcissism*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1991, nr 61(4).
- Zaki J., Ochsner K., *The neuroscience of empathy: Progress, pitfalls and promise*, "Nature Neuroscience" 2012, nr 15(5).

